

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی

زینب الماسی^۱

چکیده

امروزه شبکه‌های اجتماعی کاربران زیادی را جذب کرده و بر بسیاری از جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی تأثیر می‌گذارند. این مقاله ضمن بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای مختلفی که این قبیل رسانه‌ها برای کاربران شبکه‌های اجتماعی به دنبال دارند، به‌طور مشخص به یکی از مهم‌ترین آسیب‌های این فضا با عنوان «زورگویی مجازی» پرداخته است؛ تهدیدها گاهی آنقدر جدی می‌شوند که ذیل عنوان جرم قرار می‌گیرند. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر با افزایش پرونده‌های جرایم سایبری مواجه بوده‌ایم. گرچه برای مواجهه با این گونه آسیب‌ها اقداماتی صورت گرفته؛ اما کم توجهی به اقدامات پیشگیرانه و تمرکز بر اقدامات سلبی نتیجه‌ای مطلوب در بر نداشته و روز به روز شمار قربانیان افزایش می‌یابد. مقابله با این نوع جرایم نیازمند توجه بیشتر به سیاستگذاری در عرصه فضای مجازی و آموزش سواد رسانه‌ای است. در مقاله حاضر به تعاریف، انواع و ابعاد شکل‌گیری زورگویی مجازی و پیامدهای آن برای قربانیان و لزوم سیاستگذاری در این حوزه پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، جرم سایبری، زورگویی، زورگویی مجازی، سیاستگذاری

---

۱. کارشناس ارشد مدیریت رسانه؛ دانشگاه سوره almasi1372ut@gmail.com

مقدمه

فضای مجازی فرصت‌ها و تهدیدهایی را فراروی بشر امروز قرار داده، برخی از این تهدیدها تبدیل به چالش‌های بزرگ و گاهی جبران‌ناپذیر می‌شوند. تهدیدهایی که امنیت و آرامش را سلب کرده و ناامنی و استرس را جایگزین آن می‌کنند. یکی از این تهدیدها زورگویی مجازی^۱ است. توجه به پدیده زورگویی در سطح جهانی، اولین بار با پژوهش‌های الویوس^۲ در سال ۱۹۸۰ شروع شد و پس از اتفاقی که در سال ۱۹۸۲ به وقوع پیوست، بیشتر در کانون توجه قرار گرفت. در این سال‌ها روزنامه‌های خبری اقدام به خودکشی سه نوجوان نروژی، تحت تأثیر زورگویی همسالان را منتشر کردند (فلاح نژاد، ۱۳۹۴: ۱۳). پس از آن در سرتاسر جهان به یکی از موضوع‌های پژوهشی پر بسامد تبدیل شده است. (محسن زاده، عارفی و افطاری، ۱۳۹۴: ۵)

تحولاتی که در حوزه رسانه‌ها طی سال‌های گذشته به وجود آمده سیاستگذاری را به امری ضروری برای سازمان‌های رسانه‌ای تبدیل کرده است. سیاستگذاری رسانه مجموعه‌ای از اصول و هنجارهاست که برای راهبری رفتار نظام‌های رسانه‌ای تدوین می‌شود. (رسانه نیوز، ۱۳۹۳: آن‌لاین)

سیاستگذاری رسانه‌ای عنصری اولیه در شکل‌دهی به مسیر رسانه‌هاست. نخستین تعریف تخصصی از سیاست‌های رسانه‌ای به سند ۱۹۷۲ بر می‌گردد که سیاستگذاری رسانه‌ای را اینگونه تبیین می‌کند: هر دولت دارای یک سیاستگذاری درباره رسانه است. (آقا محمدی و تسلیمی، ۱۳۹۴: ۳)

سیاستگذاری نظام‌های اطلاعاتی به دلایل متعدد برای دولت‌ها ضروری است. نخست آنکه نظام‌های ارتباطی در فرایندهای سیاسی نقشی مهم و تأثیرگذار بر عهده دارند، دوم اینکه فناوری‌های جهانی اطلاعات و ارتباطات در مسائل اجتماعی و فرهنگی ملت‌ها تأثیرگذار هستند. سومین دلیل در مورد اینکه چرا سیاستگذاری‌های رسانه‌ها برای

---

1. cyber bullying

2. Olweus

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۶۳

دولت مهم هستند، تفکیک ناپذیری کامل فضاهای واقعی و مجازی از یکدیگر است. (لیه و لیوینگستون^۱، ۲۰۰۲ نقل در: اربطانی و لبافی، ۱۳۹۱: ۱۳۳)

سرعت بالای فناوری و تغییرات ایجاد شده به واسطه آن بر اهمیت سیاستگذاری می‌افزاید. شبکه‌های اجتماعی با جذب تعداد زیادی مخاطب، بر تمام جنبه‌های زندگی آنها اثرگذار بوده و در این میان مشکلاتی در بستر این فضا برای کاربران ایجاد شده که نیازمند توجه بیشتر به این حوزه است.

عملاً مدیریت رسانه بدون در نظر گرفتن خط‌مشی‌های کلان حاکم بر رسانه‌ها امکان‌پذیر نیست. این خط‌مشی‌ها، اهداف و مسیر حرکت را برای مدیران رسانه‌ها مشخص می‌کنند و از این‌رو، شناخت دقیق آنها از ملزومات مدیریت رسانه است. با توجه به این موارد، مطالعه پدیده خط‌مشی‌گذاری رسانه و چگونگی تدوین یک خط‌مشی رسانه‌ای مناسب برای پیشبرد خواسته‌ها و انتظارات و دستیابی به اهداف مطلوب از موارد پر اهمیت در حوزه مدیریت رسانه است. (خواجه‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۲)

بیان مسئله

شبکه‌های اجتماعی بویژه تلگرام و اینستاگرام با امکانات و جذابیت‌های خاص خود، کاربران، بویژه جوانان را به خود جذب کرده‌اند. این شبکه‌ها در کنار مزایا و امکانات، آسیب‌ها و مشکلاتی را به وجود آورده‌اند، آسیب‌هایی که برخی از آنها جرم شناخته شده و ذیل عنوان جرایم سایبری قرار می‌گیرند.

یکی از موضوعات مهم در حوزه جرایم سایبری، بحث زورگویی مجازی است که طبق آمار منتشرشده پلیس فتا، بیشتر قربانیان آن را جوانان تشکیل می‌دهند. نگاهی گذرا به سایت‌های خبری، گویای این واقعیت است که ضعف سیاستگذاری فرصتی برای مجرمان سایبری و در نهایت افزایش پرونده‌های قضایی در این حوزه است.

زورگویی مجازی هر روز قربانیان بیشتری را در دام خود گرفتار می‌کند، آمار منتشرشده در سایت‌های خبری نشان‌دهنده افزایش روزافزون پرونده‌های جرایم مجازی

---

1. Leah and Livingston

است که در میان آنها زورگیری مجازی هم دیده می‌شود. رئیس پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات فرماندهی انتظامی استان ایلام از افزایش ۱۱۰ درصدی جرایم سایبری در ۹ ماهه سال ۹۶ خبر داد. وی افزود: آمارها در ۹ ماهه سال ۹۶ نسبت به مدت مشابه در سال ۹۵ از افزایش ۱۱۰ درصدی جرایم سایبری در حوزه استان ایلام حکایت دارد. این مقام ارشد انتظامی خاطرنشان کرد: کلاهبرداری اقتصادی و برداشت‌های اینترنتی غیرمجاز از حساب‌های بانکی بیشترین درصد جرایم را دارد و به ترتیب مزاحمت‌های اینترنتی و نشر اکاذیب در رتبه‌های دوم و سوم از لحاظ وقوع جرایم هستند. (پلیس فتا، دی، ۱۳۹۶: آنلین) چالش‌های به‌وجود آمده در عرصه فضای مجازی نیازمند مدیریت صحیح است. اگرچه مدیریت فضای مجازی با چالش‌هایی مواجه است که از جمله آنها می‌توان به گستردگی فضای مجازی اشاره کرد؛ اما با تلاش نهادهای سیاستگذار و آموزش سواد رسانه‌ای، این امر امکان‌پذیر است. شورای عالی فضای مجازی و پلیس فتا دو نهاد مهم و اثرگذار در حوزه مدیریت فضای مجازی و ایجاد امنیت برای کاربران هستند.

پرسش‌های اصلی

۱. زورگویی مجازی در ایران چه ابعادی دارد؟
۲. چالش‌ها و موانع موجود در مسیر سیاستگذاری مطلوب کدامند؟

روش‌شناسی

در این مقاله از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. به همین منظور برای دستیابی به مطالعات انجام شده در این حوزه به منابع مختلف مراجعه شده است. در حوزه منابع فارسی به برخی کتب و برای دسترسی به مقالات فارسی، به پایگاه‌های مختلفی نظیر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک)، علم نت، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و کتابخانه دیجیتال دانشگاه علامه طباطبایی مراجعه شد. برای دستیابی به منابع خارجی مرتبط با موضوع تحقیق به پایگاه‌های ساینس دایرکت و گوگل اسکالر مراجعه شد.

تعریف مفاهیم

در این بخش به‌طور اجمالی به تعریف مفاهیم اصلی و کاربردی این مقاله پرداخته شده است:

جرم سایبری

با توسعه رسانه‌های الکترونیکی، در کنار جرایم سنتی، فرصت‌های جدیدی نیز برای بزهکاری ایجاد شده است. اموری از قبیل حمله و ویروس‌ها، ورود غیر مجاز به وبسایت‌ها و هک کردن آنها، سرقت و سوء استفاده از داده‌ها و ایراد خسارت به رایانه‌ها، در زمره رفتارهای بزهکارانه‌ای تلقی می‌شوند که قابلیت ارتکاب در محیط خارج از رایانه را ندارند. به همین ترتیب پیشرفت رایانه، شرایط و بسترهای مناسبی برای سرقت اطلاعات فراهم آورده است. (وایدینگ^۱، ۱۳۷۹ نقل شده در رضوی، ۱۳۸۶: ۱۲۲)

جرایم سایبری به جرایمی گفته می‌شود که در محیطی غیر فیزیکی علیه فناوری اطلاعات با حالت شبیه‌سازی و مجازی سازی ارتکاب می‌یابد. (بیابانی و هادیانفر، ۱۳۸۴ بازپایی شده از پژوهشگاه باقرالعلوم، ۱۳۹۳: آنلاین)

اولین جرم سایبری در ایران به سال ۱۳۸۱ و ناظر به عمل دانشجویان برای اسکن اسکناس و پرینت رنگی از آن عطف شده؛ اما گزارش‌های غیررسمی حاکی از این است که در دهه ۶۰ جرم‌هایی چون: تغییر نمره‌های درسی و نیز تغییر برخی اسامی پذیرفته شده در کنکور ۶۴ رخ داده است. (زندى، ۱۳۸۹: ۵۰)

زورگویی

زورگویی رفتار فردی یا گروهی است که در طول زمان و به‌طور عمدی علیه فرد یا گروهی دیگر با هدف آسیب رساندن به آنها انجام می‌شود. بسیاری از کارشناسان می‌گویند، زورگویی نمایانگر نبود تعادل قدرت بین زورگو و قربانی است. (سوین کیم و دیگران، ۲۰۱۷: آنلاین)

زورگویی به وضوح از دعوا و درگیری میان دونفر که با یکدیگر در زمینه قدرت جسمانی برابری می‌کنند، متفاوت است (سالمیوالی و پتس^۱، ۲۰۰۶، الویوس، ۲۰۰۶ نقل در مجرد ابر قویی، ۱۳۹۴: ۴). خشونت ممکن است به شکل سوء استفاده از قدرت رخ دهد که در این صورت گفته می‌شود زورگویی رخ داده است. (مارالانی، ۱۳۹۲: ۲)

زورگویی مجازی

در سال‌های اخیر اذیت و آزار با استفاده از وسایل الکترونیکی، بویژه تلفن همراه و اینترنت به‌طور کلی به‌عنوان «زورگویی مجازی» شناخته شده است. زورگویی رفتار پرخاشگرانه و عمدی است که به‌طور مکرر و در طول زمان از جانب فرد یا گروهی علیه فردی دیگر صورت می‌گیرد. (اسمیت و دیگران، ۲۰۰۸: آنلین)

توکانا، زورگویی مجازی را اینگونه تعریف کرده است: «انجام هر کاری از طریق رسانه‌های الکترونیکی یا دیجیتالی توسط افراد یا گروه‌ها، دیگران را با پیام‌های خصمانه و تهاجمی دیگران را هدف قرار داده و باعث آسیب رساندن و ناراحتی آنها می‌شوند». (فرازا و دیگران^۲، ۲۰۱۸: آنلین)

همانند زورگویی سنتی، در زورگویی مجازی هم، بین مجرمین و قربانیان اختلاف قدرت وجود دارد. با وجود این، در حالی که زورگویی سنتی با قدرت جسمانی و مشخصات اجتماعی مانند محبوبیت ارتباط دارد، در زورگویی مجازی قدرت با سواد کامپیوتری همراه است. (پتچین و هیندجا، ۲۰۰۶ نقل در کوالسکی و لیمبر^۳، ۲۰۱۲: آنلین)

آنچه در رخ دادن زورگویی اهمیت بسزایی دارد، قدرت است. در بیشتر تعاریفی که از زورگویی ارائه شده به مسئله قدرت و نبود تعادل آن اشاره شده است. در زورگویی سنتی قدرت فیزیکی اهمیت بالایی دارد؛ اما امروزه در زورگویی مجازی قدرت فیزیکی به حاشیه رفته است.

-
1. Salmivlli & Peets
  2. Ferrara et al
  3. Kowalski and Limber

سیاستگذاری

سیاستگذاری: اصول و راهبردهایی کلی را در بر می‌گیرد که برای هدایت کلان رسانه‌ها در نیل به اهداف مشخص گام بر می‌دارد. سیاستگذاری رسانه‌ای، هم روش و هم ابزار وصول به هدف و هم راهبرد آن را شامل می‌شود. بنابراین سیاستگذاری رسانه‌ای آمیزه‌ای است از تجربیات گذشته، مصلحت جامعه و آینده‌نگری (هاچینسن^۱، ۱۹۹۹؛ نقل در: بصیریان جهرمی، ۱۳۹۳: ۸). می‌توان گفت پس از جنگ جهانی دوم، سیاستگذاری رسانه‌ای و ارتباطی قدم به مرحله جدیدی گذاشت که در آن به مسائل اجتماعی - سیاسی بیش از مسائل اقتصادی توجه می‌شد. این چرخش علل متعددی دارد. یکی از این علل، روحیه جمعی و آگاه به مسائل اجتماعی زمانه می‌تواند باشد که تا حدی در واکنش به رکود اقتصادی و جنگ است. (مک کوایل، ۱۳۸۳: آنلاین)

مدیریت و خط مشی‌گذاری فضای مجازی به‌منظور بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌ها و مزایای آن در راستای پیشرفت همه‌جانبه کشور، تسهیل و تسریع در ارائه خدمات گوناگون از یک طرف و صیانت از آسیب‌ها و تهدیدهای آن از جانب دیگر امری اجتناب‌ناپذیر است (الوانی، خنیفر، حاجی ملا میرزایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). به عبارتی می‌توان گفت مدیریت کارآمد فضای مجازی با کاهش جرایم سایبری و پرونده‌های قضایی از یک سو و بهره‌برداری از قابلیت‌های متعدد این فضا از سوی دیگر نمایان می‌شود.

از آنجا که عرصه فضای مجازی، یکی از عرصه‌های عمومی تلقی و نادیده گرفتن آن از سوی دولت‌ها منجر به تضییع حقوق مشترک انسان‌ها می‌شود، دولت‌ها موظف به سیاستگذاری، اجرا و ارزیابی در این خصوص هستند. بی‌شک حقوقی همچون: عدالت در دستیابی به اطلاعات، سرویس‌های اینترنتی و خدمات و امنیت کاربران در فضای مجازی از جمله موجهات ورود دولت‌ها به این عرصه خطیر است. (همان: ۸۱)

چارچوب مفهومی و مبانی نظری

مروری کوتاه بر وب سایت‌های خبری نشان می‌دهد که این پدیده در ایران بسیار شایع است؛ اما سازمان‌های رسمی مایل به انتشار هیچ گونه آماری نیستند، نبود اطلاعات رسمی به این معنا نیست که هیچ اطلاعاتی در مورد شیوع زورگویی مجازی در ایران وجود ندارد. (شاه قاسمی، ربیعی و کرمی، ۱۳۹۵: ۳۴۴)

ایران در یک دوره‌گذار است و بسیاری از ساختارهای اجتماعی هنوز سنتی هستند. به همین دلیل زورگویی مجازی می‌تواند نتایج منفی بیشتری داشته باشد. ایران دارای یک فرهنگ خاص است که «رسوایی» عواقب وخیم دارد. خانواده هنوز مهم‌ترین نهاد جامعه است و مردم از رسوایی می‌ترسند. (شاه قاسمی، ربیعی و کرمی، ۱۳۹۵: ۳۵۰)

به دلایل بسیار ممکن است آثار زورگویی سایبری سنگین‌تر و ناگوارتر از زورگویی سنتی باشد. اول، یک ویژگی مهم زورگویی این است که با جابه‌جایی از فضای فیزیکی به مجازی، شدت آن افزایش می‌یابد. در زورگویی سنتی امکان جدایی فیزیکی بین متجاوز و قربانی وجود دارد، اما در زورگویی سایبری، جدایی فیزیکی با پایان فرستادن پیام‌های متنی و رایانامه به قربانی تضمین نمی‌شود. دوم، سوء استفاده کننده در فضای اینترنت، احساسی از گمنامی دارد و اغلب بر این باور است که احتمال کمی برای ردیابی بد رفتاری او وجود دارد. سوم، با حمایت زورگویی به وسیله فناوری، زورگو از پیامدهای تجاوز خود آگاه نمی‌شود. گمنامی و فقدان تعامل ممکن است، کمتر مانع متجاوز شود و تناوب و قدرت زورگویی سایبری را افزایش دهد. (هیومن و والر، ۲۰۰۸ نقل در: سعدی‌پور، ۱۳۹۴: ۵۹۱)

زورگوهای سنتی اغلب از لحاظ فیزیکی با همسالان خود متفاوت بودند. قد بلند و هیكل درشت از ویژگی‌هایی بود که آنها را از قربانیان متمایز می‌کرد. چرا که آنجا زد و خورد و درگیری فیزیکی مطرح بود موضوعی که در جهان مجازی به آن توجهی نمی‌شود. آنچه در زورگویی مجازی اهمیت بالایی دارد، استفاده از ترفندهای مختلف برای جلب اعتماد قربانی به منظور دریافت اطلاعات خصوصی و عکس‌های شخصی است.

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۶۹

اما آنچه که در هر دو نوع زورگویی سنتی و مجازی مشترک است، به خطر افتادن سلامت و امنیت فرد قربانی است.

تعاریف ارائه شده از زورگویی همگی در این موارد اتفاق نظر دارند: (۱) زورگویی رفتاری پرخاشگرانه است؛ (۲) بین فرد زورگو و قربانی نابرابری قدرت وجود دارد؛ (۳) زورگویی دو بعد جسمی و روان‌شناختی دارد و (۴) زورگویی رفتاری عمدی، هدفمند و تکرارشونده است. (محسن‌زاده و دیگران، ۱۳۹۴: ۵۵)

مبانی نظری

نظریه‌های مورد استفاده در این مقاله، نظریه جامعه مخاطره‌آمیز «اولریش بک»^۱ و نظریه بدون حس مکان «جاشوا میروویتز» است.

نظریه جامعه مخاطره‌آمیز اولریش بک

اولریش بک، جامعه‌شناس آلمانی است که مطالب زیادی درباره مخاطره و جهانی‌شدن نگاشته است. تغییر تکنولوژیک با سرعت بسیاری پیش می‌رود و شکل‌های تازه‌ای از مخاطره ایجاد می‌کند، ما هم باید پیوسته در برابر این تغییرات واکنش نشان داده و براساس آنها وضعیت خود را تغییر دهیم. بنابر استدلال بک، جامعه مخاطره‌آمیز تنها به بیم و خطرهای زیستی و سلامتی و بهداشت محدود نمی‌شود، بلکه شامل مجموعه کاملی از تغییرات مرتبط با هم در زندگی اجتماعی معاصر است. (گیدنز، ۱۳۸۹: ۱-۱۰۰)

طبق نظر بک، یکی از جنبه‌های مهم جامعه مخاطره‌آمیز این است که بیم و خطرهای آن محدودیت مکانی، زمانی یا اجتماعی ندارند. مخاطره‌های امروز بر همه کشورها و همه طبقه‌های اجتماعی تأثیر می‌گذارند؛ این مخاطره‌ها نه فقط پیامدهای شخصی بلکه پیامدهای جهانی به دنبال دارند. بک و سایر دانشمندان به مخاطره به منزله یکی از نتایج اصلی جهانی شدن و پیشرفت تکنولوژیک توجه نشان داده‌اند. (همانجا)

---

1. Ulrich Beck

جامعه مخاطره‌آمیز، جامعه‌ای است که در آن نگرانی افراد از آفات و بلایای طبیعی (قحطی و زلزله) به سمت مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی که اغلب شکل جهانی و عالم گیر دارند، متوجه شده است. به تعبیر بک اگر قوه محرکه جامعه طبقاتی و صنعتی در این شعار خلاصه می‌شد که «گرسنه‌ام»، شعار جامعه جدید این است: «می‌ترسم یا نگرانم». به‌طور خلاصه در جامعه طبقاتی سابق مسئله، داشتن سهمی از درآمدها و مزایای اجتماع و برابری یا نابرابری آن بود. اما ایده‌محوری و مرکزی کنونی ایمنی است و هر کسی می‌کوشد از مخاطرات و خطرپذیری‌ها در امان بماند. (قاسمی: ۱۳۸۸ نقل در: احمدی و دهقانی، ۱۳۹۴: آنلاین)

نظریه بدون حس مکان^۱ جاشوا میروویتز

این نظریه تفکر مک لوهانی را پیگیری کرده و اندکی آن را جلوتر برده است. میروویتز کوشید تفکر مک‌لوهان را با اندیشه ایرونیگ گافمن جامعه‌شناس ترکیب کند. استدلال اصلی میروویتز این است که رسانه‌های الکترونیکی با گردآوری انواع متفاوت افراد در یک «مکان»، بسیاری از نقش‌های از هم متمایز را تیره و درهم کرده‌اند (سورین و تانکارد، ۱۳۸۶: ۳۹۵). او رسانه‌های الکترونیکی را پدیدآورنده «موقعیت‌های الکترونیکی» جدیدی می‌داند که افراد می‌توانند به درون آنها وارد شوند. این موقعیت‌های جدید، گزینه‌های جدیدی را برای تولید معنا و هویت فردی و جمعی در اختیار انسان قرار می‌دهند. (دالگران، ۱۳۸۰ نقل در: مهدی زاده، ۱۳۹۲: ۱۳۱)

رسانه‌های جدید با دگرگون کردن تعریف مفاهیمی مانند خردسالی، بزرگسالی، مردانگی، زنانگی و... بر تعریف و شکل‌گیری موقعیت اجتماعی و لذا رفتارها و تعاملات اجتماعی تأثیر می‌گذارند. آنها باعث شکل‌گیری اجتماعات مجازی یا به عبارتی، موقعیت اجتماعی جدیدی می‌شوند که بر رفتارها تأثیر می‌گذارد. به باور میروویتز، رسانه‌های جدید، فضای خانه و سایر فضاهای اجتماعی را به‌صورت محیط‌های اجتماعی جدیدی که دارای الگوهای جدید کنش، احساس و باور اجتماعی است تغییر می‌دهند. (مهدی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۳۲)

---

1. No sense of place Theory

انواع زورگویی

زورگویی فیزیکی^۱

شامل هل دادن^۲، لگد زدن^۳ و یا مجبور کردن کسی است به انجام دادن کاری که بر خلاف میل اوست (نظری، ۲۰۱۸: ۲). تماشاچیان می‌توانند از قربانی حمایت کنند و آثار منفی ناشی از زورگویی را کاهش دهند (سالمیوالی^۴، ۲۰۱۰ نقل در: فرارا و دیگران^۵، ۲۰۱۸: آنلین). تماشاچی‌ها می‌توانند به فرد قلدر کمک کنند یا سعی کنند به فرد قربانی کمک کنند، یا اینکه عقب نشینی کنند و خود را درگیر نکنند. (اتلس و پپلر^۶، ۱۹۹۸؛ نقل در: ابرقویی، ۱۳۹۴: ۳)

زورگویی کلامی^۷

زورگویی کلامی در سال‌های اخیر با توسعه شبکه‌های مجازی افزایش یافته و شامل برچسب زدن^۸ و شایعه پراکنی^۹ است. زورگویی مجازی با استفاده از پروفایل‌های جعلی برای جذب اعتماد قربانی رخ می‌دهد. (نظری، ۲۰۱۸: ۲)

زورگویی ارتباطی

زورگویی ارتباطی با رد کردن صحبت کسی رخ می‌دهد (همانجا). ویژگی مهم قربانی شدن عاطفی یا ارتباطی نسبت به قربانی شدن جسمانی و کلامی، غیر مستقیم و

-
1. Physical bullying
  2. Pushing
  3. kicking
  4. Salmivalli
  5. Ferrara et al
  6. Atlas & Pepler
  7. Verbal bullying
  8. Name- calling
  9. Spreading of rumors

روانی بودن آن است که همیشه قابل مشاهده نیست و لذا احتمال نادیده گرفته شدن و در نتیجه آسیب دیدن بیشتر فرد قربانی وجود دارد. بعلاوه چون قربانی شدن ارتباطی، سبب تحقیر شدن نظام دار احساس فرد می‌شود، بیشترین آسیب را برای فرد قربانی نسبت به دیگر انواع زورگویی در پی دارد. (حسینی و دیگران، ۱۳۹۴: ۳)

اگرچه زورگویی ارتباطی، آسیب‌هایی برای قربانیان دارد و گاهی ممکن است شدت آنها بسیار زیاد باشد، اما باید توجه داشت که میزان آسیب‌ها با ویژگی‌های روانی افراد، اعتماد به نفس و میزان حمایت خانواده از فرد یا افراد قربانی ارتباط دارد. قربانیانی که از سوی والدینشان حمایت نمی‌شوند، بسیار آسیب پذیرتر هستند.

در برخی موارد خود والدین و اعضای خانواده یکدیگر را هدف زورگویی قرار می‌دهند که تحمل این گونه اتفاقات برای افراد بسیار دشوار است و اغلب منجر به واکنش‌های خطرناک می‌شود.

عملکرد ضعیف، نبود جو عاطفی و همچنین وجود خشونت در خانواده سبب می‌شود کودک نتواند بر خشم خود فائق آید و این موضوع می‌تواند زمینه‌ساز رفتار زورگویانه باشد. خشونت‌های خانوادگی به چند دسته طبقه‌بندی شده‌اند: فیزیکی، روانی، اقتصادی و جنسی؛ با این حال بسیاری از مطالعات انجام شده حاکی از وجود میزان بالای خشونت‌های فیزیکی، روانی و اقتصادی در خانواده‌های مورد مطالعه بوده است. (شاکتر و گانلی^۱، ۱۹۹۵؛ نقل در: پورمند، ۱۳۹۴: ۱۵)

آزار جنسی^۲

آزار جنسی شکلی از زورگویی است که در آن قصد و نیت، تحقیر و شرم‌نده کردن، سرافکننده کردن یا به‌دست گرفتن کنترل شخص دیگری براساس گرایش جنسیتی یا جنسی است. (بیتی و الکسی یف^۳، ۲۰۰۸؛ نقل در: بفرویی و خضری، ۱۳۹۲: ۱۶)

1. Shakter & Ganly
2. Sexual harassment
3. Beaty & Alexeyev

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۷۳

سوءاستفاده‌های جنسی را نیز می‌توان به‌عنوان یکی دیگر از معایب روانی شبکه‌های اجتماعی مجازی بیان کرد. در سال ۱۹۹۹ گردهمایی جهانی با عنوان «کارشناسی برای حمایت کودکان در برابر سوءاستفاده‌های جنسی از طریق اینترنت» برگزار شد که منجر به صدور قطعنامه‌ای شد که در آن آمده است: «هرچه اینترنت بیشتر توسعه پیدا کند، کودکان بیشتر در معرض محتویات خطرناک آن قرار خواهند گرفت. فعالیت‌های محرمانه مربوط به فحش‌های کودکان و پورنوگرافی که از طریق اینترنت مورد استفاده واقع می‌شود، اکنون از مسائل حاد به‌شمار می‌رود». (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۶۳)

انواع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی پدید آمده که فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی واسطه و وسیله اصلی پدیداری آنها بوده‌اند و این آسیب‌ها یا در فضای واقعی پدید می‌آیند و به فضای مجازی تسری پیدا می‌کنند یا اینکه منحصراً ریشه‌ی شکل‌گیری آنها فضای مجازی است و امکان دارد در فضای واقعی امتداد پیدا کنند؛ هر چند از نظر هستی‌شناسی هر دو جهان یا فضا متعلق به «جهان» واحدی هستند و همه اتفاقات در یک جهان رخ می‌دهد (عاملی، ۱۳۸۵ نقل در: عاملی و حسنی، ۱۳۹۱). آزار جنسی تنها محدود به شبکه‌های اجتماعی نیست، پیش از شبکه‌های اجتماعی در فضای واقعی رخ داده و به نوعی می‌توان گفت جزو آن دسته از آسیب‌هاست که از فضای واقعی به فضای مجازی سرایت کرده است. به‌طور خلاصه می‌توان گفت زورگویی با انگیزه سرگرمی، سوء استفاده‌های جنسی و کلاهبرداری صورت می‌پذیرد.

آثار زورگویی

محرومیت، افسردگی و اضطراب زیاد؛ این علائم در چیزی شناخته شده به‌عنوان خوشه ظاهر می‌شوند. خوشه‌ها چند نشانه مختلف هستند که به‌طور هم‌زمان رخ می‌دهند، به جای یک نشانه در یک زمان. جرج سرابستین (مدیر کلینیک پزشکی مشکلات سلامت)^۱ معتقد است که خوشه بندی این علائم خود یک سندرم پزشکی^۲،

---

1. Dr. Jorge Srabstein, medical director of the Clinic for Health problem

2. Medical syndrome

سندرم زورگویی^۱ است. با این حال او اظهار کرد که شواهد کافی برای اعلام آن (سندرم زورگویی) وجود ندارد. (نظری، ۲۰۱۸: آنلاین)

در بسیاری از مطالعات مختلف نشان داده شده زورگویی سبب ایجاد آثار کوتاه مدت و بلند مدت همانند عوارض و مشکلات روانی و درون تنی در بین تجربه‌کنندگان آن می‌شود. هم کسانی که مرتکب زورگویی می‌شوند و هم قربانیان این رفتارها را تجربه می‌کنند. در برخی مطالعات دیگر، رابطه این رفتارها با دستاوردهای تحصیلی، سلامت کنونی دانش‌آموزان و سوء مصرف مواد و الکل نشان داده شده است (رضاپور، سوری و خداکریم، ۱۳۹۲). آسیب‌هایی را که زورگویی برای افراد درگیر در این فرایند ایجاد می‌کند، می‌توان به دو دسته فیزیکی و روانی تقسیم کرد. اما از آنجا که جسم و روح پیوند عمیقی دارند، آسیب در هر بعد انسان بر بعد دیگر اثر می‌گذارد؛ بنابراین می‌توان گفت مشکلات روحی و جسمی در قربانی و زورگو بروز پیدا می‌کند.

زورگویی را به‌طور کلی می‌توان به دو دسته، مستقیم و غیرمستقیم تقسیم کرد. زورگویی غیر مستقیم معمولاً با عنوان «زورگویی روان‌شناختی» تعبیر می‌شود (استانلی و آرورا^۲، ۱۹۹۸؛ نقل در: پورمند، ۱۳۹۴: ۴). کریک و گرپیتر (۱۹۹۵-۱۹۹۶)، ولک و همکاران (۲۰۰۰) بیان کردند پسران اغلب در مقایسه با دختران در زمینه زورگویی فعال‌ترند و به‌گونه‌ای است که زورگویی پسران مستقیم (ضربه زدن، لگد زدن) و دختران غیرمستقیم (راه ندادن دیگران، شایعه پراکنی) است. (نقل در: پورمند، ۱۳۹۴: ۴)

آثار روان‌شناختی

آثار روان‌شناختی زورگویی شامل افسردگی، اضطراب، اعتماد به نفس پایین، رفتارهای خشن (مخصوصاً برای دختران) مصرف مواد، الکل و اعتیاد، مشارکت در خشونت یا جرم (مخصوصاً برای پسران) است. (نظری، ۲۰۱۸: ۳-۴)

---

1. Bullying syndrome

2. Estanly & Arorar

آثار فیزیکی

آثار فیزیکی زورگویی می‌تواند آشکار و فوری باشد، مانند آسیب دیدن از یک حمله فیزیکی، با این حال، استرس مداوم و ترس از زورگویی نیز ممکن است در طول زمان منجر به مشکلات فیزیکی شود. کودکان آسیب‌دیده از زورگویی، دچار اختلالات خواب، دل درد، سر درد، تپش قلب، سرگیجه، شب ادراری و کمر دردهای مزمن می‌شوند. استرس ناشی از زورگویی می‌تواند بر سیستم ایمنی و هورمون‌ها تأثیر بگذارد (همانجا). آثار زورگویی بر فرد یا افراد، تنها به آنها آسیب نمی‌رساند؛ بلکه خانواده و جامعه را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. اضطراب و استرس شدید افراد آسیب‌دیده بر روابط و عملکرد آنها در خانواده و جامعه اثر منفی می‌گذارد. فرد زورگو گاهی از سلاح‌های سرد و گرم برای سلطه بر دیگران استفاده می‌کند و در مواردی با به قتل رساندن طرف مقابل آثار جبران‌ناپذیری برجای می‌گذارد. بر همین اساس، باید پیش از اینکه جامعه با این آسیب‌ها مواجه شود، اقداماتی صورت گیرد.

چالش‌های سیاستگذاری

الف. سیاست‌های سلبی

در ایران تاکنون نهادهای مسئول خط‌مشی کاملاً مشخصی برای مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی نداشته‌اند. اگر هم اقدامی صورت گرفته، بیشتر سلبی، تقابلی و بازدارنده بوده است. از جمله این موارد می‌توان به راه‌اندازی پلیس فتا (پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات) اشاره کرد که هدف آن مبارزه با جرایم رایانه‌ای است؛ به علاوه می‌توان از مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۰ یاد کرد که طی آن، واحدهای ارائه‌کننده خدمات اینترنتی و اطلاع‌رسانی از فعالیت و اعمال متعددی شامل نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی، انتشار اسناد و مطالب طبقه‌بندی شده، تجاوز به حریم خصوصی اشخاص و همانند اینها منع شده‌اند، اما شاید بتوان مهم‌ترین اقدام صورت گرفته برای تدوین

قوانین برای تنظیم روابط و تعاملات فضای مجازی ایران را قانون جرایم رایانه‌ای دانست که در سال ۱۳۸۸ به تصویب نهایی رسیده و ابلاغ شده است. این قانون شامل سه بخش و ۵۶ ماده است. بخش یک شامل جرایم و مجازات‌ها، بخش دوم آیین دادرسی است و بخش سوم به سایر مقررات اختصاص دارد. در فصل‌های مختلف این قانون به جرایمی همانند شیوه دسترسی غیرمجاز، شنود غیر مجاز و جاسوسی رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای و تخریب و اخلاص داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی، سرقت و کلاهبرداری مرتبط با رایانه، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و هتک حیثیت و نشر اکاذیب پرداخته شده است. (عاملی و حسنی، ۱۳۹۱: ۱۲)

فیلترینگ

فیلترینگ اینترنتی یا فیلترینگ، عبارت است از محدود کردن دسترسی کاربران اینترنت به وب‌گاه‌ها و خدمات اینترنتی که از دیدگاه متولیان فرهنگی و سیاسی هر کشور برای مصرف عموم مناسب نیست. اعمال فیلتر به وسیله ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی انجام می‌شود؛ ولی تعیین سطح، مصادیق و سیاست‌های فیلترینگ با حکومت‌هاست. (آنلاین، ۱۳۹۱)

ریشه دواندن فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاع رسانی، بویژه اینترنت، در زندگی انسان امروز اگرچه منافع فراوانی دارد، همچون هر ابزار دیگر، از آن سوء استفاده نیز می‌شود و مجالی برای وارد کردن آسیب‌های مادی و معنوی به دیگران است؛ از این رو تقریباً در همه کشورهای جهان، دولت‌ها بیشتر با فیلترینگ مانع دسترسی کاربران به برخی محتواها یا انجام دادن برخی کارها در فضای مجازی می‌شوند. (رحمتی و شهریاری، ۱۳۹۶: ۱۴۶)

ب. سیاست‌های ایجابی

از جمله سیاست‌های ایجابی می‌توان به تولید برنامه با محتوای آموزشی و گنجاندن محتوای سواد رسانه‌ای در کتب درسی اشاره کرد. اگر توان نهادهای سیاستگذار و مجری فضای مجازی بر روی سیاست ایجابی متمرکز و اعتبار کافی به این بخش

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۷۷

اختصاص داده شود، بدون شک از حجم آسیب‌ها و تعداد پرونده‌های جرایم سایبری کاسته می‌شود. صرف برگزاری این دوره‌ها منجر به کاهش آسیب‌ها نمی‌شود، بلکه نیازمند ارزیابی و کنترل مستمر است.

درواقع می‌توان گفت سیاست‌های ایجابی، نرم‌تر و لطیف‌تر از سیاست‌های سلبی هستند؛ چرا که هدفشان فرهنگ‌سازی و آموزش است. اگر سیاست‌های ایجابی به‌درستی اجرا شوند و بودجه کافی به آنها اختصاص داده شود، بسیاری از هزینه‌ها (اعم از مالی، جانی و...) کاسته می‌شود و از همه مهم‌تر احساس امنیت در جامعه افزایش می‌یابد.

تولید برنامه‌های آموزشی

صداوسیما، گسترده‌ترین سازمان رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران است. دامنه کارکردی آن تلویزیون، رادیو، مطبوعات، اینترنت، چندرسانه‌ای‌ها و شبکه‌های اجتماعی است. سیمای جمهوری اسلامی ایران، رسانه‌ای است که تنها متولی قانونی پخش برنامه‌های تلویزیونی در جمهوری اسلامی ایران است. (مسن کر، ۱۳۹۵: ۷۳)

تولید برنامه‌های آموزشی و پخش از طریق تلویزیون مناسب‌ترین راه برای دسترسی اکثریت مردم به محتوای تولید شده است؛ چرا که می‌توان گفت تلویزیون تقریباً در همه منازل وجود دارد و مردم در طول روز ساعت‌ها تلویزیون تماشا می‌کنند. تولید فیلم و سریال از شبکه‌های پربیننده می‌تواند راه رسیدن به هدف را کوتاه و اهمیت موضوع را بیان کند. البته ذکر این نکته لازم است که برای فرهنگ‌سازی تنها از طریق یک رسانه اقدام نمی‌شود.

گنجاندن محتوای سواد رسانه‌ای در کتب درسی

تاریخچه پیدایش سواد رسانه‌ای، به سال ۱۹۶۵ باز می‌گردد. هربرت مارشال مک لوهان در کتاب «درک رسانه: گسترش ابعاد وجودی انسان» این واژه را به‌کار برد و نوشت: زمانی که دهکده جهانی تحقق یابد لازم است به سواد جدیدی به نام سواد

رسانه‌ای دست یابد (همان: ۳). پژوهش‌های انجام شده در سطح بین‌المللی نشان می‌دهد در کشورهای اتحادیه اروپا (مانند فنلاند، انگلستان و...) سیاستگذاری در زمینه آموزش سواد رسانه‌ای صورت گرفته است. ابعاد این چارچوب عبارت‌اند از: ۱. پیشینه تاریخی ۲. چارچوب سیاست قانونی ۳. ظرفیت‌سازی؛ شامل آموزش معلمان، تدریس و آموزش دیگر محتواهای مرتبط و منابع مالی ۴. نقش بازیگران (بیرون سیستم مدارس) ۵. مکانیسم ارزیابی (درون و بیرون مدرسه) ۶. مفاهیم اصلی و ارزش‌های مشروع و قانونی ۷. قدردانی عمومی (توصیه‌ها) و ۸. شیوه‌ها و تمرین‌های مفید. (مک دوگال و لوینگستون، ۲۰۱۴؛ نقل در: نصیری و بختیاری، ۱۳۹۵: ۱۵۳)

سواد رسانه‌ای در یک تعریف بسیار کلی عبارت است از یک نوع درک متکی بر مهارت که براساس آن می‌توان انواع رسانه‌ها و تولیدات آنها را شناخت و از یکدیگر تفکیک و مجزا کرد. به زبان ساده سواد رسانه‌ای مثل رژیم غذایی است که هوشمندانه مراقب است که چه موادی مناسب هستند و چه موادی مضر؛ چه چیزی را باید مصرف کرد و چه چیزی را نه و یا اینکه میزان مصرف هر ماده بر چه مبنایی باید استوار باشد. (همشهری آنلاین، ۱۳۸۸)

بنابراین آموزش سواد رسانه‌ای از این دیدگاه ضروری است که نوعی سواد زندگی و مهارت اجتناب‌ناپذیر در عصر ارتباطات و اطلاعات به شمار می‌آید. آموزه‌های سواد رسانه‌ای از دانش‌آموزان می‌خواهد تا در زندگی رسانه‌ای خود در مورد فکر کردنشان هم فکر کنند؛ آن هم به صورت عمیق، دقیق و جدی. تسلیم پیام‌های رسانه‌ای نشوند و پیام‌ها را به چالش بکشند و آگاهانه در معرض آنها قرار گیرند و دست به انتخاب بزنند و پیشنهادهای سالم را انتخاب کنند. بنابراین از آنجا که سواد رسانه‌ای نقش بسزایی در توسعه اجتماعی و مشارکت مدنی افراد جامعه خواهد داشت، آموزش آن به کودکان و نوجوانان امری ضروری است. به‌منظور جبران خلأهای آموزشی در حوزه سواد رسانه‌ای نوجوانان، در برنامه درسی متوسطه دوم، درس دو واحدی تفکر و سواد رسانه‌ای برای اولین بار در سال ۱۳۹۵ از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش (اعضای شورای برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی) وزارت آموزش و پرورش ارائه شد (نصیری و

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۷۹

بختیاری، ۱۳۹۵: ۱۵۴). اگرچه کارشناسان و استادان دانشگاه انتقادات بسیاری نسبت به محتوای کتاب سواد رسانه‌ای داشته‌اند؛ با وجود این قدم نهادن در راه آموزش مفاهیم ارتباطات، خود گامی مثبت است در صورتی که در این راه از وجود متخصصان این حوزه و از تجربه‌های موفق دیگر کشورها استفاده شود.

بحث و نتیجه‌گیری

زورگویی مجازی یکی از مسائل و مشکلات جامعه امروزی است. مشکلی که از قبل هم وجود داشته، اما اکنون با چهره جدیدی خودنمایی می‌کند. بر همین اساس می‌توان گفت زورگویی عمری طولانی و نزدیک به عمر حیات بشر بر روی کره خاکی دارد. برای مثال می‌توان به داستان هابیل و قابیل در قرآن اشاره کرد. این داستان در آیات ۲۷ تا ۳۲ سوره مائده آمده و بیانگر ظلم قابیل به هابیل و در نهایت قتل هابیل به دست قابیل است.

زورگویی مجازی با ویژگی‌هایی مانند نبود محدودیت مکانی، امکان دسترسی به افراد حتی در اتاق خوابشان و نیز گمنامی زورگویان، از زورگویی سنتی متمایز می‌شود. زورگویی مجازی طیف گسترده‌ای از آسیب‌ها (از جمله آسیب‌های جسمی، مالی و روانی) را در برمی‌گیرد. به هر میزان که تهدید جدی‌تر باشد، قربانی بیشتر در معرض آسیب قرار می‌گیرد و البته این آسیب‌ها افراد و خانواده‌ها و جامعه را تهدید می‌کنند. عمل زورگویان عکس‌العمل‌های متفاوتی (با توجه به نوع زورگویی) به همراه دارد و از استرس و دردهای مزمن تا افسردگی شدید و خودکشی قربانیان را شامل می‌شود.

در پاسخ به سؤال دوم می‌توان گفت، از آنجا که چند نهاد متولی این امر هستند، به نوعی اختلاف نظر بین آنها وجود دارد. این موضوع را در برنامه‌های تلویزیونی و مصاحبه‌های متولیان فضای مجازی شاهد بوده‌ایم. از سوی دیگر توجه کافی به فرهنگ‌سازی و آموزش سواد رسانه‌ای نمی‌شود. به‌طور کلی می‌توان گفت قدم‌های کوچکی در مسیر سیاست‌های ایجابی برداشته شده، در حالی که جرایم سایبری و بویژه زورگویی با سرعت تمام در حال پیشروی هستند.

از جمله اقداماتی که در زمینه آموزش سواد رسانه‌ای صورت گرفته، افزودن کتابی با این عنوان در پایه دهم دوره متوسطه است که با نقدهایی جدی از جانب صاحب‌نظران حوزه ارتباطات و فضای مجازی بوده است. افزودن کتابی با این نام اقدام مثبتی است؛ اما اگر از صاحب‌نظران حوزه ارتباطات در تألیف کتاب و از دانش‌آموخته‌گان این رشته برای آموزش آن استفاده می‌شد، قطعاً نتیجه بهتری به دست می‌آمد.

نکته مهم در بحث پیشگیری و کنترل آسیب‌های ناشی از فضای مجازی، توجه به هر دو نوع سیاست سلبی و ایجابی است. توجه صرف به هر یک از این سیاست‌ها، پیامدهای ناخوشایندی دارد و چنانکه مشاهده می‌شود با آمار روزافزون جرایم سایبری مواجه خواهیم بود.

منابع

- ابرقویی، وجیه (۱۳۹۴). بررسی و مقایسه سبک‌های وابستگی و شیوه‌های فرزندپروری مادران دانش‌آموزان ابتدایی قلدر و عادی شهر ابرکوه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه یزد.
- احمدی، حبیب و دهقانی، رودابه (۱۳۹۴). «آراء و اندیشه‌های اولریش بک (نظریه پرداز جامعه مخاطره‌آمیز)»، بازیابی شده در تاریخ http://qjdsd.scu.ac.ir/article_11946 ۹۷/۸/۱۵
- اکبری، ابوالقاسم و اکبری، مینا. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات رشد و توسعه.
- الوانی، سید مهدی؛ خنیفر، حسن؛ حاجی ملا میرزایی، حامد و میری، سید مهدی (۱۳۹۳). «ارائه چارچوبی برای نظام و محدوده خط‌مشی‌گذاری، تصمیم‌گیری و عمل در فضای مجازی»، فصلنامه راهبرد اجتماعی ۳ (۱۱). ۶۱-۳۳.
- بفرویی، کاظم و خضری، حسن (۱۳۹۲). «بررسی میزان شیوع انواع زورگویی در مدارس راهنمایی شهرستان یزد از دیدگاه دبیران»، تعلیم و تربیت استثنایی، ۱۳ (۷). ۲۶-۱۵.

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۸۱

- پژوهشگاه باقرالعلوم (۲۴ آبان ۱۳۹۳). جرایم سایبری، بازیابی شده در تاریخ ۹۷/۸/۱۰
<http://pajoohe.ir/cyber-crimes-جرایم-سایبری>
- پورمند، فهیمه (۱۳۹۴). «رفتار زورگویانه در بین دختران دبیرستانی، نقش عوامل خانوادگی (عملکرد خانواده، خشونت خانوادگی و کیفیت رابطه ولی فرزندی)»، **پایان‌نامه ارشد**، گروه مشاوره، دانشکده روان‌شناسی علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی تهران.
- جمالی، علی (۶ دی ۱۳۹۶)، افزایش ۱۱۰ درصدی جرایم سایبری در ایران، **خبرگزاری مهر** <https://www.mehrnews.com/news/4183508>
- حسینی، سید عدنان؛ بدری گرگری، رحیم؛ سلیمی، حسین و کلیایی، لیلا (۱۳۹۴). «اثر بخشی آموزش شناختی ارتقاء امید در کاهش میزان قربانی شدن ناشی از قلدری دانش‌آموزان». **فصلنامه روان‌شناسی تربیتی**، ۱۱ (۳۷). ۱-۱۹.
- خواجه‌ئیان، داتیس (۱۳۹۰). «مفهوم‌سازی خط‌مشی رسانه‌ای: شناسایی مؤلفه‌ها، فرایند و حوزه عمل». **فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی** ۱۸ (۱). ۱۱-۴۰.
- رحمتی، حسینعلی، شهریاری، حمید (۱۳۹۶). «بایسته‌های اخلاقی فیلترینگ و پالایش محتوا در فضای مجازی». **دو فصلنامه اخلاق و حیانی**، ۵ (۲). ۱۴۵-۱۶۸
بازیابی شده از: <http://ensani.ir/fa/article/373761>
- روشندل اربطانی، طاهر و لبافی، سمیه (۱۳۹۱). «تبیین عوامل مؤثر بر فرایند سیاستگذاری رسانه ای در سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران». **فصلنامه رسانه** ۲۳ (۱). ص ۱۳۱-۱۴۷.
- روشندل اربطانی، طاهر، لبافی، سمیه (۱۳۹۳). «سیاستگذاری: حوزه‌ای میان رشته‌ای». بازیابی شده در تاریخ ۹۷/۱/۲۰ از:
<http://resanenews.com/fa/news/187>
- رضوی، محمد (۱۳۸۶). «جرایم سایبری و نقش پلیس در پیشگیری از این جرایم و کشف آنها». بازیابی شده در تاریخ ۹۷/۷/۲۰ از:
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx>

- زندی، محمدرضا (۱۳۸۹). «تحقیقات مقدماتی در جرایم سایبری». بازیابی شده در تاریخ ۹۷/۷/۱۵ از:
http://pajoohe.ir/%D8%AC%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D9%85-%D8%B3%D8%A7%DB%8C%D8%A8%D8%B1%DB%8C-cyber-crimes__a-39962.aspx.
- سعدی پور، اسماعیل (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر جنبه‌های منفی شبکه‌های اجتماعی و روابط آنلاین بر دانش‌آموزان نوجوان با تأکید بر زورگویی سایبری». فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۳(۴). ۵۸۵-۶۰۱.
- سورین، ورنر جوزف، تانکارد، جیمز، نظریه‌های ارتباطات. ترجمه: علیرضا، دهقان (۱۳۸۶). تهران: دانشگاه تهران.
- عاملی، سعیدرضا و حسینی، حسین (۱۳۹۱). «دو فضای شدن آسیب‌ها و ناهنجاری‌های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاستگذاری‌های بین‌المللی». فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره پنج، شماره ۱، ۱-۳۰.
- کلاته آقامحمدی، آمنه و تسلیمی، محمد سعید (۱۳۹۴). «بازطراحی سازوکار سیاستگذاری رسانه‌های متأثر از رویکرد ارتقای سواد رسانه‌ای (مورد مطالعه: سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران)». فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۸(۲). ۱-۲۸.
- گیدنز، آنتونی (۱۹۳۸). جامعه‌شناسی. ترجمه: حسن چاوشیان (۱۳۸۹). تهران: نشر نی.
- مارالانی، فاطمه (۱۳۹۲). «مقایسه شیوه‌های فرزندپروری و تنیدگی والدینی در والدین دانش‌آموزان پسر قلدر، قربانی و عادی»، پایان‌نامه ارشد، گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تبریز.
- محمد، مهدی‌زاده (۱۳۹۲). نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی. تهران: همشهری.
- محسن‌زاده، فرشاد؛ عارفی، مختار و افطاری، شکوه (۱۳۹۴). «رفتار زورگویی با عوامل فردی، خانوادگی و ادراک از محیط مدرسه در دانش‌آموزان دوره راهنمایی»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش در سلامت روان‌شناختی، ۹(۲). ۵۴-۶۳.

زورگویی مجازی و چالش‌های آن در سیاستگذاری فضای مجازی ۱۸۳

- مسن کر، فرهاد (۱۳۹۵). «راهبردهای سازمان صداوسیما برای ارتقای سواد رسانه‌ای در حوزه تهدیدات رسانه‌های نوین»، پایان‌نامه ارشد، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه صداوسیما جمهوری اسلامی ایران.

- مک کوایل، دنیس (۱۳۸۳). **سیاستگذاری رسانه**. ترجمهٔ مریم بنی‌هاشم، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۷/۲/۱۹ از :

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/316838> -

- نصیری، بهاره و بختیاری، آمنه (۱۳۹۶). «بررسی و نقد کتاب تفکر و سواد رسانه‌ای (نظری- فنی - حرفه‌ای، کار - دانش) پایهٔ دهم دوره متوسطه ۱۳۹۵»، بازیابی شده از پرتال جامعه علوم انسانی در تاریخ ۹۷/۳/۲۹:

<http://ensani.ir/fa/article?ArticleSearch>

- Ferrara, p. Ianniello, F. Villani, A & Corsello, G. (2018). Cyber bullying a modern form of bullying: lets talk about this health and social problem. Retrieved *Jun, 19, 2018* from: *https://scholar.google.com/scholar?hl=fa&as_sdt=0%2C5&q=Cyber+bullying+a+modern+form+of+bullying%3A+lets+talk+a+bout+this+health+and+social+problem.&btnG=*

- Kim, S. Colwell, S. Kata, A. Boyle, M. Georgiades, K. Cyberbullying Victimization and Adolescent Mental Health: Evidence of Differential Effects by Sex and Mental Health Problem Type. Retrieved *Apr, 24, 2018* from:

* <https://link.springer.com/article/10.1007/s10964-017-0678-4>.*

- Kim, S & others. (2017). Cyberbullying Victimization and Adolescent Mental Health: Evidence Of Differential Effects by Sex and Mental Health Problem Type. Retrieved *Apr, 25, 2018* from: *https://scholar.google.com/scholar?hl=fa&as_sdt=0%2C5&q=

Cyberbullying+Victimization+and+Adolescent+Mental+Health%3A+Evidence+Of+Differential+Effects+by+Sex+and+Mental+Health+Problem+Type.&btnG*.

- Kowalski, R. Limber, S.(2012). Psychological, physical, and Academic Correlates of Cyber bullying and Traditional bullying. *Retrieved *May, 3, 2018* from:

https://scholar.google.com/scholar?hl=fa&as_sdt=0%2C5&q=Psychological%2C+physical%2C+and+Academic+Correlates+of+Cyber+bullying+and+Traditional+bullying&btnG=*.

- Nazri, S (2018). The Rise of Bullying as a Public Health Issue. Retrieved *Mar, 7, 2018* from:*

https://scholar.google.com/scholar?hl=fa&as_sdt=0%2C5&q=The+Rise+of+Bullying+as+a+Public+Health+Issue&btnG=*.

- Shahghasemi, E., Karami, Z. & Rabiei, A. (2017). Cyberbullying: A Study on Iranian News Coverage. Retrieved*Apr, 9, 2018* From:*

https://scholar.google.com/scholar?hl=fa&as_sdt=0%2C5&q=Cyberbullying%3A+A+Study+on+Iranian+News+Coverage.&btnG=*.

- Smith, P. Mahdavi, J. Carvalho, M. Fisher, S. Russell, S. Tippett, N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. Retrieved Apr, 25, 2018 from:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>